

بکه رنادر له زمانى کوردییدا، دروسته و دیارده (لیکۆلینه وهیه کی به راوردییه)

مسته فا رها مسته فا^۱، ئاریان صدیق عه زیز^۲

^۱ به شی زمانى کوردی، کۆلیژی پهروه رده و زمان، زانکۆی چه رموو، شارى چه مچه مال، هه ریمی کوردستان، عێراق.
^۲ به شی زمانى کوردی، کۆلیژی پهروه رده ی شاره زوور، زانکۆی هه له بجه، شارى هه له بجه، هه ریمی کوردستان، عێراق.

Corresponding author's e-mail: mustafa.mustafa@charmouniversity.org

پوخته:

لیکۆلینه وه له زمانناسی و به دیاریکراوی بواری زانستی زمانى کاره کی و دیالیکتۆلۆژی، پویستی به وردبوونه وه و شاره زایی هه یه له بواره کانی تریشدا، وه ک فۆنه پتیک و فۆنۆلۆژی، مۆرفۆلۆژی، سینتاکس، سیمانتیک و پراگماتیک. ئە گه ر بمانه ویت له زار و شیوه زار و تایبه تمه ندییه کانیان بکۆلینه وه، ده بیت به وردی مامه له له گه ل هه موو پیکهاته کانی زماندا بکرت، بۆیه له م توێژینه وه یه دا بۆ دۆزینه وه و خسته نه رووی زانیاری شیوه زاره کانی کرمانجی ناوه راست، کرمانجی ژوووو، شیوه زاری هه ورامی، داتا کانی هه رسێ زار و شیوه زاره کان له له هه ردوو پیکهاته ی مۆرفۆلۆژی و سینتاکسدا و دواتر مۆرفۆسینتاکسدا خراونه ته روو، دواتر له رێ شیکردنه وه ی نموونه کانه وه خاله هاوبه ش و جیاوازه کان روناکراونه ته وه و گه تۆگۆیان له سه ر کراوه، که خالی هاوبه ش و جیاوازی له مۆرفۆلۆژی و سینتاکسی زار و شیوه زاره کانی زمانى کوردیدا خراوه ته روو.

کلبله وشه: (بکه رنادر، دیالیکتۆلۆژی، مۆرفۆلۆژی، سینتاکس، مۆرفۆسینتاکس)

الملخص

البحث في اللسانيات بالتحديد في مجال علم اللغة التطبيقي واللهجات، يحتاج إلى التأمل والخبرة في المجالات الأخرى مثل (علم الصوت وعلم الصرف وعلم النحو والقواعد وعلم الدلالة)، فإذا أردنا أن نبحث في اللغة واللهجات وخصائصهما لا بد من معاملة دقيقة مع جميع مكوناتهما، لذا في هذا البحث لاكتشاف وبيان معلومات لهجات كرمانج المتوسط وكرمانج العليا ولهجة الهورامية، تم عرض جميع معلومات اللهجات الثلاثة في كلا المكونين الصرفي والنحوي ومن ثم مورفوسينتاكس، ومن بعد ذلك تم بيان النقاط المشتركة والمختلفة من خلال تحاليل الأمثلة وتم نقاشهما و بينت النقاط المشتركة والمختلفة في مجال صرفي وقواعد لهجات اللغة الكوردية.

گۆفاری زانکۆی هه له بجه: گۆفاریکی زانستی ئە کادیمییه زانکۆی هه له بجه ده ری ده کات	
به رگ	٦ ژماره ٣ سالی (٢٠٢١)
رێککه و نه کان	رێککه و نه وه رگرتن: ٢٠٢١/٤/٣٠ رێککه و نه په سه ندردن: ٢٠٢١/٦/١٢ رێککه و نه بلا و کردنه وه: ٢٠٢١/٩/٣٠
ئیمه یلی توێژه ر	mustafa.mustafa@charmouniversity.org
ما فی چاپ و بلا و کردنه وه	© ٢٠٢١ د. مسته فا رها مسته فا، د. ئاریان صدیق عه زیز، گه یشتن به م توێژینه وه یه کراوه یه له ژێر ره زامه ندی CC BY-NC-ND 4.0

Abstract

Investigation in linguistics particularly applied linguistics and dialectology require consideration and experience in other fields, like phonetics, phonology, morphology, syntax, semantics and pragmatics. If we want to study the dialects, sub dialects and their characteristics, we must deal with the component of language carefully. So, in this paper to find out and illustrate the data of the sub dialects of central Kurmanji, northern Kurmanji, Hawrami Sub dialect, the data of these three dialects, sub dialects in term of morphology and syntax then Morphosyntax component have been demonstrated. Subsequently, thru analyses the examples, the similar and difference points have been represented and discussed which the similar and difference points of morphology, syntax of dialect and sub dialects of Kurdish language illuminated.

پیشه کی:

۱/۰ ناویشانی توژیینه وه که:

توژیینه وه که به ناویشانی ((بکه رنادیار له زمانی کوردیدا، دروسته و دیارده) یه،- که (لیکۆلینه وه په کی به راوردکاریه))، دهیه ویت، له ږنگه ی پيشاندانی دیارده ی ناديار ی و چونییه تی دروستکردنی کرداری بکه رنادیار و رسته ی بکه رنادیاره وه، دوو بابه ت گه نکه شه بکات، که یه که میان په یوه سته به خستنه رووی دیارده که له رووی مۆرفۆلۆژی و سینتاکسییه وه له زاره کانی (کرمانجی ناوه راست و کرمانجی ژوو رو و هه ورامی) دا، دووه میشان، که ئیمه به ئامانجی سه ره کی توژیینه وه که ی ده زانین، بریتییه له ده رخستن و دۆزینه وه ی گرنگترین خاله لیكچوو و جیاوازه کانی ئەم دیارده یه له ئەنجامی په ږه وکردنی دیارده که له زاره کانی زمانی کوردیدا، که ئەمه بۆ ئەمرو ی زمانی کوردی و ده رخستی په یوه ندی مۆرفۆلۆژی و سینتاکسی نیوان زاره کانی زمانی کوردی، به ئامانجی لیکنزیککردنه وه ی نیوان زاره کانی زمانی کوردی، جیگه ی بایه خه و روئی دیاری له م رووه وه هه یه.

۲/۰ ئامانج و گرنگی توژیینه وه که:

ئامانجی توژیینه وه که ئەوه یه، بگاته ئەو راستییه ی، که زاره کانی زمانی کوردی، هه رچه نده سه ره به یه ک زمان و بنه مای گشتی هاوبه ش له نیوانیاندا هه یه به تایبه ت له رووی یاسا مۆرفۆلۆژی و سینتاکسییه کانه وه، به لām له گه ل ئەوه شدا هه ر زاره یان ده شیت له رهوت و قو ناغی گه شه سه ندن و پاژه کردنی و به کاره یانی له بواره جیاوازه کاندای ږچکه ی خو ی گرتبیته بهر و دوور و نزیک هه ندیک خالی جیاوازه هه م له رووی مۆرفۆلۆژی و هه م له رووی سینتاکسی و په ږه وکردنی رهوتی گه شه سه ندن و به ره وپیشچوونی، بنه مای کارکردنی خو یان هه یه، واته ئەم توژیینه وه یه گریمانیه ئەوه ده کات، که له ئەنجامی په ږه وکردنی ږکاره مۆرفۆلۆژی و سینتاکسییه کان بۆ خستنه رووی دیارده ی ناديار ی له دیالکتیه کانی ژیر ئەم توژیینه وه یه دا، خالی جیاوازه و خالی لیكچوو هه یه، که ئەمه ش تایبه تمه ندی سینتاکسی و مۆرفۆلۆژی هه ر زاریکیان (ناسنامه ی هه ر یه کیکیان) له رهوتی گه شه سه ندن مۆرووییدا ده خاته روو، له کو تاییدا له گه ل ده ستنیشانکردنی تایبه تیتتی هه ر زاریکیاندا، هه و لداوه له ږنگه ی خستنه روو و دۆزینه وه ی رایه له هاوبه شه کانی ئەو سی زاره وه یه ک سه رچاوه ی و په یوه ندی به هیژی نیوان زاره کانی زمانی کوردی بخریته روو.

٣/٠ سنور و کهرستهی توئینهوه که:

سنوری توئینهوه که، بریتیه له ئاستی مۆرفۆلۆژی و سینتاکسی نادیارپی و کارکردن له یه کتیک له دیارده مۆرفۆلۆژی و سینتاکسییه کانی زمانی کوردیییدا، که ئه ویش دیاردهی نادیارپیه، له دیالیکته کانی (ک،ن،ک،ژ، هه ورامی) دا.

٤/٠ ریاز و تیۆری کارپیکراو له توئینهوه که دا:

توئینهوه که، به ریازی په سنی شیکاری - بهراوردکاری، کارده کات، دهیه ویت جگه له خستنه پرووی دیاردهی نادیارپی، تیشکبخاته سهر گرنترین خاله جیاواز و لیکچوووه کانی نیوان ئه م زارانه، له دروستکردنی کردار و رستهی نادیاردا. تیۆری سودلیوه ریگراو له م توئینهوه یه دا، بریتیه له (ریزمانی به ره مه پتان)، که دهیه ویت به سوده رگرتن له م تیۆرییه، یه کتیک له دیارده مۆرفۆلۆژی و سینتاکسییه کانی زمانی کوردی، که نادیارپیه بیه خاته پروو.

٥/٠ به شه کانی توئینهوه که:

توئینهوه که، جگه له پێشه کی و ئه نجام و لیستی سه رچاوه کان به گشتی بۆ پینج پار، دابه شکاروه، که له پاری یه که مدا هه و ئدراوه به کورتی ده ریاره ی دیاردهی نادیارپی قسه بکریت، هه روه ها له پاری دووه مدا باسی دیاردهی نادیارپی له زاری کرمانجی ناوه راستدا کراوه، هاوکات له پاری سینه مدا باسی هه مان دیارده له زاری کرمانجی ژوو رودا کراوه، هه روه ها پاری چواره مپش بۆ هه مان دیارده له زاری (گۆران - هه ورامی) دا ته رخانکراوه، پاری پینجه مپش بۆ گرنترین خاله جیاواز و لیکچوووه کانی ئه م دیارده یه له هه رسی زاره که دا ته رخانکراوه.

١/١ پاری یه که م: دیاردهی نادیارپی:

کردار له زمانی کوردیدا وه ک وه چه پیکهاته یه کی بنه رته یی و گرنگی پیکهاته ی رسته، ده توانریت له چه ندين ره هه ندی جیاوازه وه قسه ی له باره وه بکریت، بۆ نموونه وه ک ره هه نده کانی: (تاف: ا-رابوردوو، ب-رانه بوردوو، رۆنان: ا-بنه رته یی/ساده، ب-ناساده، لۆژیک: ا-ئه ری، ب-نه ری، هیز: ا-تیه ر، ب-تینه په ر، ریژه: ا-راستی/دلنیایی، ب-ناراستی/نادلنیایی، ته واویتی: ا-ته واو، ب-نا ته واو، دیاریتی: ا-بکه ردیار، ب-بکه رنادیار)، هه ریویه ئیمه له سه ر ئه م بنه مایه و بۆ قسه کردن له سه ر یه کتیک له ره هه نده گرنکه کانی کردار (ره هه ندی دیاریتی) قسه ده که ین و ده مانه ویت ئه م دیارده یه له سی زاری سه ره کیی زمانی کوردیدا، هه م له پرووی مۆرفۆلۆژی و هه م له پرووی سینتاکسه وه شروقه بکه ین، چونکه وه ک ئاشکرایه، ئه م ره هه نده (بکه ردیارپی و بکه رنادیارپی) له زمانه کاندایه کتیک گرنگی و جیتی سه رنجی توئینه ران بووه و له م پرووه توئینه ران به یی تایبه تمه ندی زمانه جیاوازه کان باسی ئه م بابه ته یان کردوو، واته « حالاتی کارا دیاری و کارا بزری چ له زوودا و چ ئه مرو به بابه تیکی گرنگی و بابه خداری گه وره و به پیزی لیکۆلینه وه ی گه لیک له زمانه سان داده نریت و ریزمانناسانی جیا به جو ری جیاواز له قه واره و ناوه رۆکی ریزمانی حالاتی کارا دیاری و کارا بزری گه شتوون.» (حاجی مارف، ٢٠١٤: ٣٢٣)، چونکه وه ک ده زانین زمان یه کتیکه له وه سیله و هۆکاره گرنکه کانی ده برینی بیری مروفه کان و دروستکردنی په یوه ندی - لیکگه یشتن له نیوان یه کتردا، که ئه مه ش به ده برینی قسه کانیا ن له شیوه ی زنجیره ده نگ (ئاخوتن) دا ده بیت، که یه کتیک له ره هه نده کانی قسه کانیا ن له رسته کاندایه م له پرووی واتای و هه م له پرووی سینتاکسییه وه، یا به شیوه ی (بکه ردیار)، یا به شیوه ی (بکه رنادیار) ده بیت، واته بکه رنادیاریش به شیکه له پیره وی کرداره کانی زمانی کوردی، هه ر له م باره یه وه (مه حوی) ده ئیت: « کرداره بکه رنادیاره کان، له ته ک پیره وی کرداره بکه ردیاره کاندایه م پیره وی سهره کیی (پیره وی کرداره کان) پیکه ده پیت.» (٢٠٢٠: ١٠٥). هه ر له به ره ئه مه شه، که له پال گرنگیدان به پیره وی کرداره بکه ردیاره کاندایه م گرنگیش به پیره وی کرداره بکه رنادیاره کان ده دریت.

۱-۱/۱ ناديارى، چه مگ و پیناسه:

چه مگى ناديارى، له زمانه كاندا به شيوه يه كى گشتى و له زمانى كورد پيدا به تايبه تى، كه كه رهسته ي توئينه وه كه مانه، به دوو خالى گرنه وه به ستر اوته وه، كه ئه وانيش: أ- له رووى مؤرفؤلؤژيه وه فؤرى كردار، فؤرميكي ناديارى پندرابييت و ب- له رووى سينتاكسييه وه فؤرى رسته به شيوه يه كى گشتى فؤرميكي ناديارى هه بيت و تيايدا بكه رى رسته كه به شيوه يه كى ئاشكرا و روون له ئاستى رووكه شى رسته دا ده رنه كه وتبيت، هه ربؤيه كاتيك باسى ديارده ي ناديارى ده كرپت زياتر ئه و دوو پتواؤويه ي ئاماژه مانپندا به بيردا ديت و زياتر پتواؤوى دووهم، كه نه بوونى بكه ره به شيوه يه كى ئاشكرا ده ركه وتووتره، هه ره له سه ر ئه م بنه مايه شه، كه ناوى ديارده كه به بكه ر ناديار رويشتووه.

هه ر بؤ زياتر روونكرده وهى چه مگى (ناديارى) چه ند پیناسه و بؤچوونيك ده خه ينه روو:

ئهمين: چه مگى بكه ر ناديار له هه موو زمانيكدا هه مان شت ده گه يه ني مه به ست لپى ئه و رسته يه يه كه (بكه ر) ه كه ي و اتا ئه و كه سه يا ئه و شته ي ئيشى فرمانه كه به جى ده هيتى له سيمادا ده رناكه وي، له به ر هه ر چ هؤينيك بى. (۲۰۰۹: ۲۷۱).
به رزنجى: برپيتيه له و كرده به ي، كه تيدا ناكارايه ك به رزده كرته وه و روئى بنه ي ده درپت و له م به رزيوونه وه يه شدا فؤرى كاره كه ش ده گؤرى.
(۲۰۰۸: ۶۰)

حاجى مارف: حاله تى سست له كاتيكدا به كاردنرى، كه كارا له ئارادا نه بى. (۲۰۱۴: ۳۲۱).

مه حوى: له بكه ر دياردا به جيه يه نرى/جيه بجه يكه رى كارى كرداره كه به دؤخى ريزمانى بكه رى (بؤر) نيشانده درپت (= بكه ر)، له كاتيكدا له بكه ر نادياردا ئه م جيكه وته يه (جيكه وته ي بكه ر وابه سته ي به برشتى كرداره) و به قه واره ي تر پرده كرته وه. (۲۰۲۰: ۱).
خورشيد: ئه گه ر بكه ر له رسته دا دياربوو، هه نكي ئه و رسته چالاكه. به روفاؤزى ئه گه ر بكه ر له رسته ناديار بوو، هه نكي ئه و رسته ناچالاكه.
(۲۰۱۳: ۱۵۱).

كه واته پتواؤؤ/پروسه ي ناديارى برپيتيه له ديارده يه كى ريزمانى، كه تيايدا هه م له رووى مؤرفؤلؤژيه وه دروسته ي كرداره كه گؤراني به سه ردا ديت و هه م له رووى سينتاكسييه وه ئه رك و گؤكدنى كه ره سته كانى (بكه ر و به ركار) ده گؤرپت و بكه رى رسته كه به شيوه يه كى روون ديارنابيت و به ركار له رووى ريزمانيه وه شوئى ده گرتته وه و كرداره كه وه ك كردارنكى تينه به ر مامه له ده كات.

۲/۱ پارى دووه م: ديارده ي ناديارى له گرمانجى ناوه راستدا:

۱-۲/۱ ناديارى له رووى مؤرفؤلؤژيه وه:

مه به ستمان له كرده ي ناديارى له رووى مؤرفؤلؤژيه وه، ئه وه يه كه چؤن مامه له له گه ل فؤرى كرداره بكه ر دياره كه، ياخود له گه ل (ناوى كردارى - چاووگ) دا ده كه ين بؤ دروستكردنى كردارى بكه ر ناديار (۱)، يان وه ك هه ندى سه رچاوه ي تر باسى (په گى كردار) له گه ل جيه بجه يكردنى چه ند هه نكاويكى تر ده كه ن بؤ چيكردى كردارنكى بكه ر ناديار (۲)، هاوكات پتويسته وه ك خالتيكى بنه رته ي ئه وه شمان له يادبيت، كه ناديارى ته نها له كردارى تپه ره وه دروسته كرپت نه ك كردارى تينه به ر، واته باسكردن له بكه ر ديارى و بكه ر ناديارى « به بى ره چاوكدنى تپه راندن و تينه به راندن به پتوه ناچى. وپراى ئه وه ريزه ي كارا بزر هه ر له كردارى تپه ره وه په يدا ده بى و پاشگرى (-ر) يش نيشانه ي ريزمانيه تى.» (حاجى مارف، ۲۰۱۴: ۳۲۵)، به لام پتويسته ئه وه ش بخه ينه روو، كه مه رج نيه هه موو كردارنكى تپه ر بتوانرپت بكرپت به بكه ر ناديار، واته « گه يشتن به ريگه و ده ستورنكى وا كه هه موو جو ره كارنكى يان چاوگنكى بى ناويزه بكات به كارى بكه ر ناديار كارنكى گران و مه حاله » (به رزنجى، ۲۰۰۸: ۹۵)، هه ربؤيه سه باره ت به مؤرفؤلؤژياى بكه ر ناديار به پتپى ئه و توئينه وانه ي، كه له م باره يه وه كررون، هاوكات له سه ر بنه ماي تپينى و وردبوونه وه ي توئهرانى ئه م ليكؤلئنه وه يه له ديارده كه، ده توانين چه ند هه نكاويك وه ك خالى بنه رته ي و سه ره كى په يوه ست به مؤرفؤلؤژياى بكه ر نادياره وه بخه ينه روو:

يه كه م: ناوى كردارى (چاووگ)، وه ك بنه ماي سه ره كى و هاوبه شى وه رگرتنى كردارى بكه ر ديار و بكه ر ناديار، وه رده گرپن و پاشگرى -ن/ى

له کردارخستن و مؤرفیمی بهندی ریزمانی تایبته به تافی رابوردووی کردار: (/-، د، ت، و، ی / ی لئده کهینه وه (٣) ، ئه وهی ده مینتته وه وه ک (بناغه / ره گ) ی کرداره که مامه له ی له گه لدا ده کهین. واته « کرمانجی نیوه راست ده مکاتی کارانه زانراو له چاوه گه ی کاره وه وهرده گری. » (نه به ز، ١٩٧٦ : ٥٦) ، وه ک نمونه کانی: (١ ، ٢ ، ٣ ، ٤ ، ٥)

١- کێلان - ان < کێل

٢- کپین - ین < کر

٣- فرۆشتن - تن < فرۆش

٤- ژماردن - دن < ژمار < ژمپ (٤)

٥- گروون - ن < گروو (٥)

دووه م: زیاد کردنی نیشانه ی نادیار ی (-ر) بۆ ره گی چاووگ. « به رزنجی ، ٢٠٠٨ : ٩٥) .

سێیه م: دانانی مؤرفیمه ریزمانیه کانی تافی کردار (رابوردوو ، رانه بوردوو) ، له سه ر بنه مای تافی کرداره که ، بۆ رابوردوو /- / و بۆ رانه بوردوو /- / .

چواره م: به پێی که س و ژماره ی به رکاره که (جیگری بکه ر) ه که ، راناویکی لکاو ی ئه خرێته سه ر- فرمانه که وه ک تینه په ر خوی ئه نوێنی. (ئه مین ، ٢٠٠٩ : ١٧٣) .

پینجه م: ئه سپیکته کانی تایبته به ده مکاتی کرداره وه له شوێنی خۆیان داده نرێنه وه. وه ک: (ده) ی به رده وامی و ئه رپیی کردار ، (وه) ی ته واوی ، (بو) ی دوور ، /- ب / ی ئیلزامی ... هتد

که واته بۆ چیکردنی کرداریکی بکه رنادیار له رووی مؤرفولۆژییه وه چه ند هه نگاوێک ده نریت و له ئه نجامدا فۆرمی کرداریکمان ده سته که ویت ، که له فۆرمی نادیاردایه ، وه ک نمونه کانی (٦ ، ٧) ، که یاساکانی (A ، B) لێ هه ئینجراوه .

٦- فرۆشتن - تن < فرۆشرا ، فرۆشراوه ، ده فرۆشرا ، فرۆشرا بوو رابوردوو هه وایی

فرۆشرا ، فرۆشرا بیت ، بفرۆشرا ، فرۆشرا بوو رابوردوو دانانی

٧- فرۆشتن - تن < ده فرۆشیت رانه بوردوو هه وایی

بفرۆشیت رانه بوردوو دانانی .

A یاسای کرداری رابوردوو بکه رنادیار:

[ره گی ناوی رووداو (کردار) + م. نادیار ی + م. تاف + ج. ل رینکه وتن] (٦)

B یاسای کرداری رانه بوردوو بکه رنادیار:

[ده + ره گی ناوی رووداو (کردار) + م. نادیار ی + م. تاف + ج. ل رینکه وتن]

٢-٢/١ نادیار ی له رووی سینتاکسییه وه (گۆرینی رسته ی بکه ردیار بۆ نادیار)

نادیار ی له رووی سینتاکسییه وه په یوه سته به هه لگرتنی چه ند هه نگاوێک له ئاستی رووکه شی رسته دا بۆ دروستکردنی رسته یه کی بکه رنادیار ، واته رسته ی بکه رنادیار به ره می ئاستی رووکه شی رسته یه و له ئه نجامی جیه جیکردنی چه ند هه نگاوێکی سینتاکسییه وه رسته ی بکه رنادیار چیده کریت ، هه رچه نده سه باره ت به ژیده ری رسته ی بکه رنادیار بۆ چوونی جیاواز هه یه ، چونکه هه ندیک له زمانه وانان و توێژه رانی زمانی کوردی رسته ی بکه رنادیار به رسته ی بکه ردیاره وه ده به سته وه ، به لام هه ندیک تریشیان پینانویه رسته ی بکه رنادیار بۆ خوی به ره می پرۆژه یه کی فه ره نگییه و له رسته ی بکه ردیاره وه نه هاتوه ، هه ر له م باره یه وه (ئه مین ، ٢٠٠٩ : ١٧٢ - ١٧٣) له باسی (رسته ی بکه رنادیار) دا ، باسی ئه وه هه نگاوه ده کات ، که چۆن رسته یه کی بکه ردیار ده گۆریت ، به رسته یه کی بکه رنادیار ، هه روه ها (قادر) یش له

نامه‌ی دکتورا که پیدا و له‌ژیر سه‌رناوی (لاواژکردنی توانای کار) دا ئه‌وه دوو پانده‌کاته‌وه، که رسته‌ی بکه‌ردیار ده‌گۆریت بۆ رسته‌ی بکه‌رنادیار و ده‌ئیت: « لابرینی ته‌واوکه‌ری ده‌ره‌کی کار و پڕکردنه‌وه‌ی شوئینه‌که‌ی به‌ به‌رکار، که به‌ گۆرینی بکه‌ردیار بۆ نادیار ناسراوه. » (۲۰۰۳: ۸۰). پیچه‌وانه‌ی ئه‌م بۆچوونانه (مه‌حوی) پشت به (چۆمسی ۱۹۶۵) ده‌ئیت: « بکه‌ردیار و بکه‌رنادیار له‌ دوو دروسته‌ی قووله‌وه (ژیره‌وه) وه‌رده‌گیردین. به‌م جۆره، ئه‌و رستانه‌ له‌یه‌ کجیاده‌بنه‌وه و په‌یوه‌ندی سینتاکسی له‌نیوانیاندا نامینیت. هه‌روه‌ها له‌ درێژه‌ی به‌لگه‌کانیدا ده‌نوسیت ((له‌ گه‌لێک حاله‌تیشدا رسته‌کانی بکه‌ردیار و بکه‌رنادیار له‌ واتایشدا جیاوازن، نه‌ک هه‌ر له‌ دروسته‌ی قوولی جیاوازیسه‌وه به‌ره‌مه‌ده‌یه‌نرین.)) (۲۰۲۰: ۱۲۲).

ئه‌وه‌ی بۆچوونی ئیمه‌یه‌ په‌یوه‌ست به‌ چیکردنی رسته‌ی بکه‌رنادیار له‌ زمانی کوردیدا، ئه‌وه‌یه‌ که رسته‌ی بکه‌رنادیار به‌ره‌می ئاستی رووکه‌شی رسته‌یه‌ و له‌م جۆره رستانه‌دا خالی گرنگ و بنه‌رته‌تی نه‌بوونی ئاشکرای بکه‌ری رسته‌یه‌ له‌ رسته‌که‌دا، یاخود نه‌بوونی بکه‌ره‌ له‌ شوینی بنه‌رته‌تی خۆی (بکه‌ر) له‌ رسته‌دا، ئه‌مه‌ جگه‌له‌وه‌ی که ئه‌و که‌ره‌سته‌یه‌ی له‌ دروسته‌ی ئه‌م جۆره رستانه‌دا چالی بکه‌ر (بکه‌ری پێزمانی - جیگری بکه‌ر) پرده‌کاته‌وه له‌ رووی لۆژیکیه‌وه به‌رکاری رسته‌یه‌، به‌لام له‌ رووی پێزمانیه‌وه چالی بکه‌ری پڕکردووه‌ته‌وه و وه‌ک رسته‌ی کردار تینه‌په‌ره‌کان (جیگری بکه‌ر و کردار)ه‌که، له‌ که‌س و ژماره‌دا رێککه‌وتوون، واته‌ « کرداری کارا بزر له‌ گه‌ردان کردندا وه‌ک کرداری تینه‌په‌ری کارادیار جیناوی لکا و وه‌رده‌گری. » (حاجی ماف، ۲۰۱۴: ۳۳۴)، هه‌ریۆیه‌ پیمانوایه‌ رسته‌ی بکه‌رنادیار ئه‌گه‌ر له‌ رسته‌ی بکه‌ردیاریه‌وه وه‌رنه‌گیراییت، ئه‌وا به‌ره‌می پرۆژه‌ی فه‌ره‌نگی نییه‌، به‌لکو به‌ره‌می سینتاکسی و ئاستی رووکه‌شی رسته‌یه‌ و ئاخێوه‌ر له‌ سینتاکسدا و به‌ جیبه‌چیکردنی چهند هه‌نگاوێک ئه‌م جۆره رستانه‌ دروسته‌کات، گرنگترین ئه‌و هه‌نگاوانه‌ش بریتین له‌:

۱- نه‌بوونی بکه‌ری لۆژیکیه‌ رسته‌، له‌ رسته‌ نادیاره‌که‌دا، یاخود نه‌بوونی له‌ شوینی بنه‌رته‌تی خۆی (شوینی سه‌ره‌تا - چالی بکه‌ر).
 ۲- پڕکردنه‌وه‌ی چالی بکه‌ر له‌ لایه‌ن به‌رکاری لۆژیکیه‌وه، که وه‌ک بکه‌ری پێزمانی - جیگری بکه‌ر گۆده‌کات و له‌ گه‌ل کرداری رسته‌که‌دا له‌ که‌س و ژماره‌دا رێککه‌وتی و له‌م رووه‌شه‌وه وه‌ک کرداری تینه‌په‌ر مامه‌له‌ده‌کات.

۳- فۆرمی کردار، وه‌ک له‌ بابته‌ی نادیاریه‌ له‌ رووی مۆرفۆلۆژییه‌وه خستمانه‌روو، به‌هۆی مۆرفیمی پێزمانی /-ر/وه، به‌ جیبه‌چیکردنی چهند هه‌نگاوێک له‌ ناوی رووداوه‌وه وه‌رده‌گیریت.

۴- بۆ ده‌رپینی ده‌مکاته‌ جیاوازه‌کانی کردار له‌ رابوردوودا، چ هه‌وائی بیت یا دانایی، مۆرفیمه‌کانی تایبه‌ت به‌ ده‌مکات له‌ شوینی بنه‌رته‌تی خۆیان به‌کارده‌یه‌نین.

۵- بۆ پیشاندانی لایه‌نه‌ نادیاره‌کانی روودانی کردار، له‌ رووی (کات، شوین، چۆنییه‌تی، ... هتد)، ده‌توانیت هه‌روه‌ک رسته‌ بکه‌ردیاره‌کان، سوود له‌ ئاوه‌نکرداره‌کان وه‌رگیریت و له‌ رسته‌ی بکه‌رنادیاریدا به‌کاربه‌یه‌نیت.

وه‌ک رسته‌کانی (۸، ۹):

۸- دوینی، نامه‌که‌ نیراوه.

۹- سه‌به‌ی، نامه‌که‌ ده‌نیریت.

واته‌ ئیمه‌ پیمانوایه‌ هه‌روه‌ک چۆن رسته‌ی کردار تینه‌په‌ر له‌ رووی سینتاکسییه‌وه، په‌یوه‌ست نییه‌ به‌ رسته‌یه‌کی تره‌وه و خۆی دروسته‌یه‌کی سه‌ره‌خۆی هه‌یه‌، بۆیه‌ له‌ سه‌ر ئه‌و بنه‌مایه‌ش ده‌توانین بڵین رسته‌ی بکه‌رنادیار بۆ خۆی دروسته‌یه‌کی سه‌ره‌خۆیه‌ و ژنده‌ره‌که‌ی رسته‌یه‌کی بکه‌ردیار نییه‌، به‌لکو ژنده‌ره‌که‌ی دروسته‌یه‌کی سینتاکسی ئاستی رووکه‌شی رسته‌یه‌ و به‌شێوه‌یه‌کی گشتی ئاخێوه‌ر له‌ سینتاکسدا چیده‌کات، له‌م رووه‌وه کرداری بکه‌رنادیار به‌ره‌می مۆرفیمی پێزمانی /-ر/ی نادیاریه‌ و ئه‌م مۆرفیمه‌ کرداره‌که‌ له‌ تینه‌په‌ره‌وه ده‌کات به‌ تینه‌په‌ر، هاوکات به‌ به‌راورد به‌و رستانه‌ی، که کرداره‌که‌یان (کرداری تینه‌په‌ری روودان)ن، کرداری رسته‌ی بکه‌رنادیار هه‌مان مامه‌له‌ده‌کات، بۆیه‌ ئه‌گه‌ر رسته‌یه‌کی وه‌ک (۱۰)، رسته‌یه‌کی سه‌ره‌خۆ بیت و له‌ رسته‌یه‌کی تره‌وه وه‌رنه‌گیراییت، ئه‌وا رسته‌ی (۱۱)ش هه‌مان تایبه‌تمه‌ندی هه‌یه‌ و رسته‌یه‌کی سه‌ره‌خۆیه‌ و له‌ رسته‌ی تره‌وه وه‌رنه‌گیراوه.

١٠- که پره که رووخا.

که پره که < بکه ری ریزمانی و بهرکاری لۆژیکی.

١١- نامه که گه یه نرا.

نامه که < بکه ری ریزمانی و بهرکاری لۆژیکی.

ده کریت بلین جیاوازی بنه رته تی رسته ی (١٠، ١١) له ژنده ری دروستبوونی رسته کاندایه، کردار که سه ری رسته یه و ئارگۆمپنت داواکه ره، له رسته ی (١٠) دا، له ئاستی قوولدا یه و پرۆزه یه کی فرهه نگیه، واته له ئاستی قوولدا چیکراوه، به لام رسته ی (١١)، به رهه می ئاستی رووکه شه و ئاخپوه له قسه کردن - سینتاکس) دا دروستیکردوه.

٣/١ پاری سییه م: دیارده ی نادیار ی له زاری کرمانجی ژوو رو دا:

یه کیک له و تایبه تییه ریزمانی یه، که جیگه ی سه رنج و باسی زمانه وان و توێژه رانی زمانی کوردی بووه، له نیوان هه ردوو دیالیکته سه ره کییه که ی زمانی کوردی (ک.ن، ک.ژ، دا، بریتیه له دیارده ی نادیار ی له م دوو زاره دا، هه ره ک چون هه ردوو زاره که له دیاریکردنی کانی (ئیسنا و داها توو) دا، رچکه ی خویان هه یه، که زاری کرمانجی ناوه راست پشت به رینگه ی سینتاکسی له رینگه ی ناوه لکرداره کانی کاته وه ده به ستیت، بۆ جیاکردنه وه ی (ئیسنا و داها توو) له به کتر، له به رامبه ریشدا زاری کرمانجی ژوو روو رچکه یه کی مۆرفۆلۆژی ده گرتیه به ر و له رینگه ی مۆرفیمه به نده ریزمانیه کانی (د، دئ، وه، کانه کانی (ئیسنا و داها توو) له یه کتر جیا ده کاته وه، به هه مان شیوه بۆ بابته تی بکه رنادیار ییش ئه م دوو دیالیکته ی زمانی کوردی شیوازی کارکردنی خویان هه یه، ئیمه پێشتر په یوه ست به بکه رنادیار ی کرمانجی ناوه راسته وه ئه وه مان خسته روو، که له رینگه ی مۆرفیمی به نده ی ریزمانی /-r/ نادیار یه وه، کرداری بکه رنادیار چیده که یه، که ئه م رینگه یه ش، رینگه یه کی مۆرفۆلۆژییه، به لام له کرمانجی ژوو روو دا به پچه وان وه « حالته کی کاربزی کردار به هۆی کرداری تینه په ری یاریده ده ری (هاتن) وه ده رده بری، که هه میشه ده که ویته پێش کرداره سه ره کییه تپه ره که وه.» (حاجی مارف، ٢٠١٤: ٣٤٧)، که به پچه وان وه کرمانجی ناوه راسته وه ئه م رینگه یه، رینگه یه کی سینتاکسیه. هه ر له به ری کرداری بکه رنادیار وه له کرمانجی ژوو روو دا، (په شیدی کورد)، که زارا وه ی (پیشکین نه دیدار) ی بۆ به کاره ی ناوه ده لیت: « ئه و کردارانه، که بکه ره کانیان نادیاره، وه ک هات کرین، هات خستن. کرداری بکه رنادیار به هاوکاری کرداری (هاتن) سازده بیته، له به ر ئه مه به کرداری (هاتن) ده گوتری (کرداری بکه رنادیار دروستکه ر - نه دیدارکار) » (٢٠٠٨: ٨٣).

١-٣/١ نادیار ی له رووی مۆرفۆلۆژییه وه:

کاری بکه رنادیار له زاری کرمانجی ژوو روو دا به هۆی گه ردانکردنی چاوی (هاتن) وه بۆ ده مه کانی رابوردوو و رانه بوردوو به پیی که س و ژماره ی بهرکار و به کاره ی تانی وه ک کاریکی یاریده ده ر له پێش چاوی ئه و کاره ی ده مانه وی وه ک کاریکی بکه رنادیار دایرێژین دروست ده کری.» (به رزنجی، ٢٠٠٨: ١٥٩)، واته له کرمانجی دا هه موو شیوه داریشتنیکی ده مکاتی نادیار به یارمه تی کاری (هاتن) وه داده ریزیت، له گه ل چاوه کی کاره که، که به ی یارمه تی ده که ویته دوای کاری هاتنه وه و نیشانه ی دۆخی تانی په سه نی م (-ئ) به چاوه که وه ده لکیت. (کوردوییف، ١٩٨٢: ٢٤٧).

که واته ئه گه ر له کرمانجی ناوه راسته له رووی مۆرفۆلۆژییه وه (په گی کردار) و مۆرفیمی نادیار ی /-r/ بناغه ی چیکردنی کاری بکه رنادیار بیت، بۆ هه ردوو تافی رابوردوو و رانه بوردوو، که ئه م رینگه یه یان رینگه یه کی مۆرفۆلۆژییه، ئه و له کرمانجی ژوو روو دا کرداری یاریده ده ری (هاتن)، به پیی تافه کانی رابوردوو و رانه بوردوو بناغه ی دروستکردنی کرداری بکه رنادیاره، واته له م زاره دا تا راده به ک بۆ هه ردوو تافی رانه بوردوو و رابوردوو، قالبیکی ئاماده له شیوه ی هاوکیشه یه کدا بۆ هه ردوو تافی رابوردوو و رانه بوردوو (ئیسنا و داها توو)، له به رده ستدایه و ده توانریت به کاره ی تانی، که له یاسا/هاوکیشه ی (A و B) شیوازه بند کراوه، واته ئه م رینگه یه یان به پچه وان وه کرمانجی ناوه راسته وه رینگه یه کی

سینتاکسییە، هەر لەمبارەیهوه (حاجی ماریف) دەئیت: « ئەم جوۆره دەبرینەهێ کارا بزری له زمانسیدا به رینگه‌ی رسته‌سازی ناسراوه.» (٢٠١٤: ٣٤٨).

یاسای (A) بۆ کرداری رابوردوو:

قەدی کردار (هات) + ج.ل.بکەری + ە + ناوی رووداو (چاووگ)

یاسای (B) بۆ کرداری رانه‌بوردوو (ئێستا و داهااتوو):

أ- بۆ ئێستا: د + رەگی کردار (هێ) + ج.ل.بکەری + ە + ناوی رووداو (چاووگ)

ب- بۆ داهااتوو: دی + رەگی کردار (هێ) + ج.ل.بکەری + ە + ناوی رووداو (چاووگ)

پ- بۆ ئێلزامی: ب + رەگی کردار (هێ) + ج.ل.بکەری + ە + ناوی رووداو (چاووگ)

٢-٣/١ نادیارپه له رووی سینتاکسییەوه (گۆرینی رسته‌ی بکه‌ردیار بۆ نادیار)

له رووی رسته‌سازییهوه چیکردنی رسته‌یه‌کی بکه‌رنادیار پێویستی به هه‌لگرتنی چەند هه‌نگاوێک هه‌یه، واته ئیمه وه‌ک له پاری دووه‌مدا خستمانه‌روو، که مه‌رج نییه پشٹیوانی ئەو بۆچوونه بکه‌ین، که پێی وایه رسته‌ی بکه‌رنادیار ژێده‌ره‌که‌ی رسته‌ی بکه‌ردیار بێت و له‌وه‌وه وه‌رگیرابێت، ئەمه جگه‌له‌وه‌ی، که مه‌رجیش نییه هه‌موو رسته‌یه‌کی نادیار بتوانرێت بگێردرێته‌وه بۆ رسته‌یه‌کی دیار هه‌روه‌ک له رسته‌کانی (١٢، ١٣) ی خواره‌وه‌دا، که واتای رسته‌که په‌یوه‌ندی به توانینه‌وه هه‌یه نه‌ک ئەوه‌ی ژێده‌رێکی بکه‌ردیاری هه‌بێت:

١٢- ئەم کاره به من ناکرێ.

١٣- ئەستیره به رۆژ نابێرێ.

هه‌ربۆیه بۆئەوه‌ی له مه‌به‌ستی سه‌ره‌کی توێژینه‌وه‌که‌مان دوورنه‌که‌وینه‌وه و نه‌که‌وینه‌وه ناو ئەو بۆچوونه جیاوازان‌ه‌وه (٧)، گرنگترین ئەو هه‌نگاوانه‌ی، که بۆ دروستکردنی رسته‌یه‌کی بکه‌رنادیار له کرمانجی ژوورودا پێویسته بگێرێته‌به‌ر له چەند خاڵێکدا ده‌خه‌ینه‌روو:

١- بکه‌ری رێزمانی/به‌رکاری لۆژیکیی، له دۆخی راسته‌وخۆدا به‌کارده‌هێنێن، واته ئەگه‌ر بکه‌ر به جێناوی جودای که‌سی ده‌رپرابطوو، ئەوا ده‌بێت له ده‌سته‌ی (ئەز، توو، ئەو - ئەم، هه‌وون، ئەو) بێت، یاخود ئەگه‌ر ده‌سته جێناوی نیشانه، یا ناوی تایبه‌تیمان به‌کارهێنا، ئەوا پێویسته (م-دۆخی رێزمانی) بێت، وه‌ک نمونه‌کانی: ١٤، ١٥، ١٦، ١٧، ١٨، ١٩، ٢٠، ٢١، ٢٢، ٢٣، ٢٤ ی خواره‌وه.

٢- بکه‌ر له که‌س و ژماره‌دا له‌گه‌ڵ کرداری یاریده‌ده‌ری (هاتن) رێکده‌که‌وێت و به پێی که‌س و ژماره‌ی خۆی جێناوی لکاوی بکه‌ری ده‌به‌خشێته کرداره یاریده‌ده‌ره‌که.

٣- کرداری یاریده‌ده‌ری (هاتن) به‌پێی تافی رابوردوو و رانه‌بوردوو (ئێستا و داهااتوو) گه‌ردانه‌که‌رێت، هه‌روه‌ک چۆن له باسی (نادیارپه له رووی مۆرفۆلۆژییه‌وه له کرمانجی ژوورودا) خستمانه‌روو.

٤- نیشانه‌ی (ه) داده‌نرێت و پاشان کرداره سه‌ره‌کییه‌که، که هه‌لگری واتای بنه‌رپه‌تی رووداوی رسته‌که‌یه له فۆرمی (ناوی رووداو - چاووگ) دا گۆده‌که‌رێت، که هه‌ندیک جار مۆرفیمی ره‌گه‌زی تاکي مێ / ئی ی پێو ده‌لکیت، یاخود جاری وایه ئەم مۆرفیمه گۆناکرێت، هه‌ر له‌م باره‌یه‌وه (حاجی ماریف) ده‌ئیت: له زۆربه‌ی به‌شه‌ دیاکتیکته‌کاندا هه‌یج نیشانه‌یه‌کی پێوه‌ناکیت، به‌لام له چەند به‌شه‌ دیاکتیکته‌کاندا نیشانه‌ی دۆخی تیان (ئ) ی پێوه‌ده‌لکێ، ئەمه جگه‌له‌وه‌ی که هه‌ندیک جار له جیاتی (ئ) (ه) به‌کارده‌هێنرێت (حاجی ماریف، ٢٠١٤: ٣٤٨)، وه‌ک:

أ- هاتن گرتن.

ب- هاتن گرتن.

پ- هاتن گرتنه.

سه‌باره‌ت به نیشانه‌ی فاوێ کورتی (ه) ی سه‌ر کرداره یاریده‌ده‌ره‌که، (گوه‌ره‌زی) ده‌ئیت: « له کۆتایی کاره‌وه دروسته بزۆینی (ه) بێت،

ياخود نهيات.» (١٩٩٩: ١٤٧).

٥- نيشانه ريزمانيهه كاني ده مكاتي رابوردووي كردار، له وانه (د) بهرده وامي، (يه) ته واپي، (بوو) ي دوور، له روو كاري هه وائيدها، ياخود نيشانه كاني كرداري رابوردووي داناني: (با - راساده)، (بت - راتهاوا)، (ب.با - رابهدوام)، (بووبا - راب. دوور) به پي ده مكاتي كرداره كه به كارد هينريت.

٦- بو دهر پيني لايه نه نادياره كاني كاتي كردار له رووي (كات، شوين، چونييه تي، ... هتد) ده توانريت ناوه لكرداره كاني گو كهر ي نه و لايه نه جياوازان به كاريهينريت.

٧- له ديالتيكي كرمانجي ژوورودا به ياريدهي هه ندي دهسته واژه يان نامراز ده كرى په نجه بو كارا رابكتيشري. ب (به، وه) دهستي؛ ب (به، وه) كو مه كيا... كه رهسته ي نه م ريگه وه سفي رسته سازيه ن. به وينه:

فان دارانا گشك ب دهستي شاگرتا هاتنه چه قاندي. (حاجي مرف، ٢٠١٤: ٣٥١).

بو روونكر دهنه وه ي زياتري نه م هه نگاوانه بروانه نه م نموونانه ي خواره وه:

يه كه م/ نه گهر بكهري ريزماني - جيگري بكهري، جيناوي كه سي جوودا بوو، ده بيت له دوخي راسته وخودا بيت:

١٤- نه ز هاتي مه ديتن.

١٥- نه ز دهيمه ديتن.

١٦- نه ز دي هيمه ديتن.

دووم/ نه گهر بكهري ريزماني (جيگري بكهري) جيناوي نيشانه بوو، نه واپويسته (-م. دوخ) بيت، وه ك:

١٧- نه ف كور هاتي مه ديتن.

١٨- نه ف كور دهيمه ديتن.

١٩- نه ف كور دي هيمه ديتن.

سيه م/ نه گهر بكهري ريزماني - جيگري بكهري، ناو بوو، نه واپويسته نه و ناوه (-م. دوخ) ي ريزماني بيت، وه ك:

٢٠- نه فين/ نازاد هاتي مه ديتن.

٢١- نه فين/ نازاد دهيمه ديتن.

٢٢- نه فين/ نازاد دي هيمه ديتن.

چوارم/ نه گهر كرداره كه ئليزامي بيت، وه ك:

٢٣- رهنگه نه ز هاتمه ديتن.

٢٤- رهنگه نه ز بهيمه ديتن.

١/٤ پاري چواره م: ديارده ي ناديار ي له زاري هه ورامبيدا:

١-٤/١ ناديار ي له رووي مورفولوزيه وه (دروسته ي ناوه وه ي كرداري بكهرناديار)

له هه ورامبيشدا وه ك ناوه راست و خواروو، له رپي مورفي مي سينتاكسيه وه ناديار ي به رجه سته ده بيت، واته وه كو كرمانجي ژووروو نيه، كه بو ناديار ي قالب ي ناماده ي هه بيت، مورفي مي ناديار ي له م زاردها بريتيه له / ي /، كه ده چيته سه ر په گي كردار، به م شيويه له تاف و دروسته جياوازه كاندا دهرده كه وپت:

١-٤/١ (١_١) رابوردوو (٨):

١-٤/١ (١_١) رابوردوو نزيك: (ره گ + م. ناديار ي + م. تافي رابوردوو + كل)

٢٥ / نويسيته ي _ نويسين / نويس + ي + ا + ن / نويسياني _ نويسرام / Nyisyani

٤/١_١_٢) رابوردووی بهردهوام (دئنیایی): (رەگ + م.نادیاری + نیشانهی رابوردووی بهردهوام + کل)

٢٦_ نؤیس + ی + پ + نی / نؤیسیینی_ دنوسرام / Nvısiini /

٤/١_١_٣) رابوردووی تهواو (دئنیایی): (رەگ + م.نادیاری + م. تافی رابوردوو + ناوبه‌ند (ن) + کل)

٢٧_ نؤیس + ی + ا + ن + ا / نؤیسیانا_ نوسراوم / nvısyana /

٤/١_١_٤) رابوردووی دوور (دئنیایی): (رەگ + م.نادیاری + م. تافی رابوردوو + نیشانهی رابوردووی دوور + کل)

٢٨_ نؤیس + ی + ا + ب + نی / نؤیسیابی_ نوسرابووم / Nvısyabini /

٤/١_١_٥) رانه‌بوردوو: (مؤرفیعی تافی رانه‌بوردوو + رەگ + م. نادیارپی + ه + کل) (٩)

٢٩_ م + نؤیس + ی + ه + و / Mnvısyew /

٤/١-٢ نادیارپی له رووی سینتاکسییه‌وه (گۆرینی رستهی بکەردیار بۆ نادیار)

گۆرینی رستهی بکەردیار بۆ بکەرنادیار له هه‌ورامیدا، له رووی دروسته‌وه به هه‌مان پرۆسه سینتاکسییه‌کانی کرمانجی ناوه‌راست ده‌کریت، له گه‌ل هه‌بوونی جیاوازی بچووک، وانا ئه‌وهی، که پێیده‌گوتریت بکەر لاده‌بریت (به‌کسه‌ لکاو‌ه‌کانیشیه‌وه/رێکه‌وتن)، به‌رکاره‌که‌ ده‌خه‌رتیه‌ جێکه‌وته‌ی بکەر، باری کرداره‌که‌یش له دیاره‌وه ده‌گۆردریت بۆ نادیار، له مؤرفۆسینتاکسییدا (رسته به مؤرفیعی لکاو‌ه‌وه)، دیسان وه‌ک کرمانجی ناوه‌راست، هه‌ر به مؤرفۆسینتاکسیی ده‌مێنیه‌وه، له گه‌ل لایردنی که‌سی لکاو‌ی بکەر و هه‌ینانه‌ناوه‌وه‌ی مؤرفیعی نادیارپی، وه‌ک له خواره‌وه‌دا رونه‌ده‌کرته‌وه:

٤/١_٢_١) رابوردوو:

٣٠_١) (من) نامه‌که‌م نؤیسته. Namekım nvıste / (من) نامه‌که‌م نوسی.

٣٠_٢) (ب) نامه‌کی نؤیسیا. Namekî nvısy / نامه‌که‌ نوسرا.

(مؤرفۆسینتاکس):

٣١_١) نؤیستاش Nvıstaş / نوسیعی

٣١_٢) نؤیسیانی Nvısyani / نوسرام

٤/١_٢_٢) رانه‌بوردوو:

٣٢_١) (من) نامه‌کی منؤیسوو. Mn namekî mnvısw / (من) نامه‌که‌ ده‌نوسم.

٣٢_٢) (ب) نامه‌کی منؤیسیو Namekî mnvısyü / نامه‌که‌ ده‌نوسریت.

مؤرفۆسینتاکس:

پهراوێزه كان:

1- هه‌رچه‌نده‌ له‌م باره‌یه‌وه‌، له‌ زمانه‌ كوردیدا دوو بۆچوونی جیاوازه‌یه‌، كه‌ یه‌كه‌میان پێی وایه‌ كرده‌ی بکه‌رنادیار له‌ كرده‌ی بکه‌ردیاره‌وه‌ وهرده‌گرین و دووهمیشیان پێی وایه‌ كرده‌ی بکه‌رنادیار بۆ خۆی دروسته‌یه‌كه‌ی سه‌ربه‌خۆیه‌ و بکه‌رنادیاریش وه‌ك بکه‌ردیار دانیه‌كه‌ی فه‌ره‌ه‌نگیه‌ و له‌ فه‌ره‌ه‌نگدایه‌ و له‌ یه‌كه‌تره‌وه‌ وه‌رناگیرین، به‌لام به‌ حوكمی ئه‌وه‌ی كاری ئه‌م توێژینه‌وه‌یه‌ ده‌رخستنی لایه‌نه‌ جیاوازه‌ و لێكچووه‌كانی نیوان ئه‌و سێ زاره‌ سه‌ره‌كیه‌یه‌، كه‌ خستوو‌مانه‌ته‌روو، بۆیه‌ به‌ پێویستی نازانین له‌م باره‌یه‌وه‌ بدوین، خۆینه‌ر بۆ وه‌رگرتنی زانیاری ده‌رباره‌ی ئه‌و بۆچوونه‌ جیاوازه‌ ده‌توانیت بگه‌رێته‌وه‌ بۆ ئه‌م سه‌رچاوانه‌: 1- (فه‌ره‌یدون عه‌بدول به‌رزنجی: 2008)، 2- (وریا عومه‌ر ئه‌مین: 2009)، 3- (ئه‌وره‌حمانی حاجی ماره‌ف: 2014)، 4- (محه‌مه‌دی مه‌حوی 2001 و 2020)، 5- (كاروان عومه‌ر قادر: 2008)، 6- (شیلان عومه‌ر حسه‌ین: 2012).

2- فه‌ره‌یدون عه‌بدول به‌رزنجی له‌ (نادیاری) دا به‌ وردی باسی (سێ) رێگای كرده‌وه‌، كه‌ به‌هۆی جێبه‌جێكردنی چه‌ند یاسانه‌كه‌وه‌ كرده‌ی بکه‌رنادیار دروسته‌كریته‌، هه‌روه‌ها ئه‌و راپه‌ جیاوازه‌شی خستوو‌ته‌روو، كه‌ هی نوسه‌ران و توێژه‌رانی ترن سه‌باره‌ت به‌م بابته‌ له‌ زمانه‌ كوردیدا دووان، بۆیه‌ بروانه‌ ئه‌م سه‌رچاوه‌یه‌: (2008: 95-108) و ئه‌و سه‌رچاوانه‌ی نووسه‌ر به‌كارهێناون.

3- هه‌رچه‌نده‌ له‌ ئه‌نجامی هه‌لگرتنی ئه‌م هه‌نگاهه‌وه‌ ده‌ستووریکی گشتی و رێكۆپێکی بێ ناوێزه‌مان ده‌ستناکه‌وت، به‌لكو هه‌شتا كۆمه‌لێك نموونه‌مان ده‌مێنێته‌وه‌، كه‌ ناچه‌ ژێر ئه‌م هه‌نگاهه‌وه‌، به‌هۆی هه‌ندێك هۆكاری فۆنۆلۆژییه‌وه‌ له‌ نموونه‌ی (گۆرانی ده‌نگ و تیاچوونی ده‌نگ و توه‌وه‌ی ده‌نگ و زیادكردنی ده‌نگ و... هتد) به‌لام له‌ به‌رئه‌وه‌ی كاری توێژینه‌وه‌كه‌ی ئیمه‌ ئه‌م بواره‌ نییه‌، بۆیه‌ به‌ پێویستمان نه‌زانیه‌وه‌ به‌ قوولی بچینه‌ ناو ئه‌م بابته‌وه‌، خۆینه‌ر ده‌توانیت بۆ وه‌رگرتنی زانیاری زیاتر له‌م باره‌یه‌وه‌ بروانیت: 1- (فه‌ره‌یدون عه‌بدول به‌رزنجی: 2008) و 2- (وریا عومه‌ر ئه‌مین: 2009) و 3- (ئه‌وره‌حمانی حاجی ماره‌ف: 2014) و 4- (محه‌مه‌دی مه‌حوی: 2020).

4- به‌ ره‌چاوکردنی گۆرینی ده‌نگی [ا بۆ ئ].

5- ته‌نها پاشگری /ن/ی له‌ كرده‌رخستنی لێده‌كه‌ینه‌وه‌.

6- له‌ گه‌ل ره‌چاوکردنی دانانه‌وه‌ی ئه‌سه‌پێكته‌كانی ده‌مكاتی كرده‌ی و مۆرفیمه‌ ریزمانیه‌كانی نه‌رێكردن و ئیلزامی و... هتد، هاوكات ره‌چاوکردنی ئه‌و نموونه‌ی، كه‌ ته‌نها پێویستیان به‌ (قه‌د) هه‌یه‌، یاخود ئه‌و نموونه‌ی، كه‌ به‌هۆی هه‌ندێ یاسای فۆنۆلۆژییه‌وه‌ ده‌نگ ده‌گۆریت، ده‌توتیه‌وه‌، یا ده‌نگ زیاد و كه‌م ده‌كات و ناچه‌ ژێر ئه‌و یاسا گشتیه‌ی (A) یه‌وه‌.

7- خۆینه‌ر ده‌توانیت بۆ وه‌رگرتنی زانیاری ده‌رباره‌ی بۆچوونه‌ جیاوازه‌كان و به‌لگه‌كانیان بگه‌رێته‌وه‌ بۆ ئه‌م سه‌رچاوانه‌: أ- (فه‌ره‌یدون عه‌بدول به‌رزنجی: 2008، نادیار)، ب- (وریا عومه‌ر ئه‌مین: 2009، ئاسۆیه‌كه‌ی تری زمانه‌وانی)، پ- (محه‌مه‌دی مه‌حوی: 2020، باری بکه‌رنادیار). 8- نمونه‌كان له‌ سه‌ر / نۆیسته‌ی _ نوسین / ده‌خه‌رینه‌روو.

9- مه‌هاباد كامیل (2010: 87) وه‌های داناه‌، كه‌ مۆرفیمی كات (تاف) ه‌، به‌لام له‌ دروسته‌ی یه‌ك كرده‌دا دوو مۆرفیمی تاف پێكه‌وه‌ نایه‌ن، له‌ ئه‌گه‌ری به‌رجه‌سته‌بوونی ئه‌و حاڵه‌ته‌یشدا، مۆرفیمی تافی سه‌ره‌كی ده‌بێته‌ تاف، ئه‌و تریان ده‌بێته‌ نیشانه‌ی تاف و روکاره‌. (بروانه‌: ئاریان سدیق: 2020).

10- بۆ دارشته‌وه‌ی ئه‌م خاڵه‌ سوود له‌ وانه‌كانی (زارناسی: 2016: كۆرسی دكتۆرای زمان به‌شی زمانی كوردی زانکۆی سلیمانی) (د. فه‌ره‌یدون عه‌بدول به‌رزنجی) وه‌رگیراوه‌.

ئەنجام:

- ۱- ھەردوو دیالیکتە سەرھەکیبە کە ی زمانی کوردی (ک،ن،ک،ژ) لە دروستکردنی کرداری بکەرنادیاردا لە رووی مۆرفۆلۆژیەو پەیرەوی لە دوو یاسای جیاوازدە کەن، کە یە کە میان پەیرەوی لە یاسای مۆرفۆلۆژی و دوو میان لە یاسای سینتاکسی دە کات.
- ۲- زاری کرمانجی ناوەرست و ھەورامی پەیرەوی لە یە ک یاسادە کەن بۆ چیکردنی کرداری بکەرنادیار، کە پە گی کردار و مۆرفیمی نادیار و مۆرفیمی تاف و کەس مۆرفیمە بنەرەتیە کانی کرداری بکەرنادیارن لەم دوو زارەدا، لە کاتی کە ئەمە لە کرمانجی ژووروودا پێچەوانە یە.
- ۳- لە رووی سینتاکسییەو بۆ دروستکردنی رستە یە ک بکەرنادیار ھەرسێ زاری ژیر توئینەو کە بە شێوہ یە ک گشتی پەیرەوی لە ھەمان ھەنگاوە کانی دروستکردنی رستە ی بکەرنادیار دە کەن.
- ۴- جیاوازی سەرھە کانی نیوان ھەر سێ زاری ژیر توئینەو کە لە لایەنی مۆرفۆلۆژیاندا یە نە ک لایەنی سینتاکسی.

سەرچاوەکان:**ا- کتیب:**

- ۱- ئەمین، وریا عومەر: (۲۰۰۹)، ئاسۆیە ک تری زمانەوانی، چاپی دووھم، دەزگای ئاراس - ھەولێر.
- ۲- بەرزنجی، فەرەیدون عەبدول: (۲۰۰۸)، نادیار، چاپخانە ی رۆمان - سلیمانی.
- ۳- حاجی مارف، ئەو پەرەحمان: (۲۰۱۴)، ریزمانی کوردی بەرگی یە کەم وشە سازی - بەشی پێنجەم - کردار، چاپی دووھم، چاپخانە ی رۆژھەلات - ھەولێر.
- ۴- خورشید، غازی عەلی: (۲۰۱۳)، ریزمانا فەرعی، چاپی یە کەم، دەزگای چاپ و پەخشی سەر دەم - سلیمانی.
- ۵- کوردۆییف، ک.ک.: (۱۹۸۲)، ریزمانی کوردی بە دیالیکتی کرمانجی و سۆرانی، و: کوردستان موکریانی، چاپخانە ی الادیب - بەغدا.
- ۶- کورد، پەشیدی: (۲۰۰۸)، ریزمانا زمانی کرمانجی، ئیسماعیل تاھا شین (ژ ئەلفیئ لاتی نی گوھاستییە عەرەبی)، چاپا ئیک، چاپخانا خانی - دەھۆک.
- ۷- گوھەرز، محەمەد تاھیر: (۱۹۹۹)، ریزمانا کوردی زاری کرمانجی، چاپا ئیک، چاپخانا خەبات - دەھۆک.
- ۸- مەحووی، محەمەدی: (۲۰۲۰) باری بکەرنادیار، چاپی یە کەم، چاپخانە ی کارۆ - سلیمانی.
- ۹- نەبەز، جەمال: (۱۹۷۶)، زمانی یە کگرتووی کوردی، بامبیرگ - ئەلمانیا.

ب- نامە ی زانکۆ یی بڵاوە کراو:

- ۱۰- عەزیز، ئاریان سدیق: (۲۰۲۰)، ناوی کرداری، کرداری شکاوە و کردار ئالۆز، نامە ی دکتۆرا، کۆلیژی زمان، زانکۆ ی سلیمانی.
- ۱۱- عەبدول، مەھاباد کامیل: (۲۰۱۰)، چەند کردە یە ک سینتاکسی لە شێوہ زاری ھەورامی دا، نامە ی دکتۆرا، کۆلیژی زمان، زانکۆ ی سلیمانی.
- ۱۲- قادر، ئەبوبە کر عومەر: (۲۰۰۳)، بەراوردی کۆلیژی مۆرفۆسینتاکسی لە زمانی کوردی و فارسی دا، نامە ی دکتۆرا، کۆلیژی زمان - زانکۆ ی سلیمانی.